

Backsvalan för en tynande tillvaro i Västmanland –

Resultatet från riksinventeringen 2003

Text: Markus Rehnberg

Inledning

Backsvalan (*Riparia riparia*) hade av SOF:s forskningskommitté utsetts till 2003 års riksinventeringsart. Som motivering för artvalet angavs bland annat att dess status i landet är osäker samt att arten är på tillbakagång.

Backsvalan är globalt sett ingen hotad art. I själva verket har den en mycket vidsträckt häckningsutbredning som sträcker sig oavbrutet runt hela norra halvklotet (de l Hoyo et al. 2004). I Sverige är backsvalan dock en oregelbundet spridd art som enligt *svensk fågelatlas* återfinns häckande i samtliga landets landskap och lappmarker (Svensson et al. 1999). I de södra och mellersta delarna av landet är arten huvudsakligen knuten till mänskligt skapade miljöer såsom grus- och sandläkter. Andersson (1982) räknade med att nära 90% av alla backsvalor i detta område är knutna till just denna typ av miljöer för sitt bobyggande. Det svenska beståndet har på senare tid beräknats uppgå till 100 000-200 000 par men den uppgiften skall ses som mycket osäker (Svensson et al. 1999) bland annat med tanke på att betydande populationsnedgångar har påvisats i stora delar av södra

Backsvalans utveckling i landskapet är dystert. Foto: Lasse Olsson

Sverige (se t.ex. DOF 1993, Douhan 2000). Inom de nordsvenska populationerna är så vitt man vet inga nedåtgående trender kända (SOF 2002).

Artens vinterutbredning är även den mycket vidsträckt och utanför häckningstid kan backsvalor ses i stora delar av Sydamerika, Afrika samt i södra Asien. Det återfyndsmaterial som finns för svenskmärkta backsvalor antyder att våra svalor flyttar via de centrala delarna av Medelhavet (Italien – Tunisien) till och från övervintringsområdena i Afrika (RC 1987). Här övervintrar backsvalorna framför allt inom ett smalt savannbälte strax söder om Sahara kallat Sahel, men flertalet övervintrar också vid de stora Afrikanska insjöarna i östra Afrika (Keith et al. 1992). Som en parantes kan nämnas att fyra backsvalor ringmärkta i Sverige har påträffats i Afrika söder om Sahara. Återfyndet ligger inom ett ganska vidsträckt område som sträcker sig från Västafrikanska Senegal österut, via Mali och Centralafrikanska republiken till de nordöstra delarna av Kongo-Kinshasa. En i Senegal ringmärkt backsvala har dessutom kontrollerats i Skåne (RC 1987, Staav 1993, Stolt & Fransson 2000).

För Västmanlands del var 2003 års backsvaleinventering den första att omfattat hela landskapet!

Historik

Uppgifter om backsvalans tidigare förekomst i Västmanland är som för så många andra fågelarter knapphändig och av en mycket begränsad omfattning. Redan år 1785 angav dock Johan Fischerström i sin beskrivning över Mälaren att backsvalan förekom i området. Tyvärr angavs inga direkta lokalangivelser. Nära 100 år senare, år 1868, angav Carl Rudolf Sundström att backsvalan ”träffas der och hvar på passande lokaler” i Örebro län. Den första uppgiften som verkligen berättar att backsvalan tillhörde Västmanlands häckfågelfauna står att finna i *Svenska Jägareförbundets Tidskrift* från år 1911. ”I ett djupt grustag vid Jerleån, på Skärmarboda mark [Nora kn] voro svalorna ofta utsatta för ras i den underminerade sanden.” Från tidigt 1900-tal finns ytterligare några uppgifter om lokaler med häckande backsvalor i Nora, Sala och Västerås kommuner. De som vill veta mera om backsvalans tidigare förekomst i landskapet kan med fördel besöka *Västmanlands fåglar* på Internetadressen <http://hem.bredband.net/thomaspettersson/VF.htm>.

Den senaste 20 års perioden

Backsvalan har som redan antytts aldrig tidigare vid ett och samma tillfälle inventerats heltäckande i landskapet Västmanland. Tack vare ett flertal mer eller mindre lokala inventeringar har vi trots detta en ganska god bild över hur ”vår” backsvalepopulation har förändrats över den senaste tjuugoårsperioden.

Örebro län inventerades heltäckande år 1981 och i de delar av länet som ligger i landskapet Västmanland anträffades 31 kolonier med sammanlagt 2035 bohål. Den största kolonin var belägen

vid Rya och innehöll 260 bohål (Andersson 1982). Utifrån dessa siffror samt ett antagande om att 70 % av samtliga bohål var bebodda har Thomas Pettersson (2004) kommit fram till att det i början av 1980-talet fanns knappt 3300 häckande par i Västmanland. Sedan dess har det hänt en hel del vilket återkommande inventeringar i Lindesbergs kommun visar. Från 1981 till 1988 minskade populationen i kommunen med nära 60 % (Malmstigen 1988). Nästa större inventering genomfördes åren 1995 till 1999 och innefattade hela Västmanlands län. I de delar av länet som ligger inom landskapets gränser minskade antalet bohål från 1790 till 559, d.v.s. med cirka 63 %. Inom samma tidsrymd minskade även antalet kolonier från 17 till 8 (Rehnberg odat.). Även utifrån dessa siffror har Thomas Pettersson försökt uträkna populationens totala storlek i Västmanland. Med samma antaganden som ovan kom han fram till att det i slutet av 1990-talet fanns knappt 700 häckande par i landskapet. Om dessa siffror stämmer vilket de förmodligen gör har den västmanländska backsvalpopulationen under en tjugo års period minskat med cirka 79 % och resultatet från 2003 års riksinventering visar att denna dyster utveckling alljämt fortgår!

Metodik

De inventeringsdirektiv som kom från SOF var att varje backsvalkoloni skulle besökas vid minst två tillfällen under häckningstid (d.v.s. under månaderna juni och juli). Vid varje tillfälle skulle antalet befintliga bohål i kolonierna räknas. Inventerarna skulle dessutom ange i vilken typ av miljö kolonin var belägen, till exempel om den låg i en grustäkt eller i en naturlig brant.

Resultat & diskussion

Årets första backsvala noterades vid Gyttoorp i Nora den 1 maj (Anders Carlberg gm. Svalan). Detta blev dock endast en av mycket få observationer i denna kommun under året och tyvärr visar årets inventering att backsvalan har blivit sällsynt även i övriga delar av landskapet. Inventeringen bekräftar med andra ord vad som redan var känt sedan tidigare, att backsvalan har minskat kraftigt i landskapet sedan början av 1980-talet. Totalt lokaliserades under året endast 10 lokaler med häckade svalor. Vid dessa lokaler räknades totalt 591 bohål men tidigare undersökningar visar att samtliga bohål av en eller annan anledning inte används för häckning. I Uppland har man vid olika inventeringar räknat med att 70 (Åkesson 1986) eller 75 % (Fryklund 1980, Douhan 2000) av samtliga bohål används för häckning. Undersökningar i Skåne antyder dock på en 65 % -ig beläggning (Ekberg & Nilsson 1996) och Arnell (1980) har för en koloni i Hallstahammar noterat en beläggningsfrekvens som var så pass låg som 40 %.

Bengtsson (2004) har i samband med sammanställningen av det nationella inventeringsresultatet antagit att beläggningsfrekvensen var 65 % -ig. Överför vi denna siffra på det västmanländska resultatet hamnar vi på rekordlåga 384 par under 2003. Om vi istället likt Thomas Pettersson antar att beläggningsfrekvensen i de västmanländska kolonierna var 70 % -ig får vi en siffra på 414 par i landskapet och även denna siffra är oroväckande låg.

Backsvalans beståndsutveckling i landskapet är mycket dyster. Sedan 1981 har populationen minskat med nära 87 % (se tabell 1) och arten har under den senaste tioårsperioden försvunnit från ett flertal kommuner. Idag återfinns arten framför allt i Lindesberg, Västerås och Sala kommuner. Därtill kommer två små kolonier i Hällefors och Fagerstas kommuner.

Tabell 1. Backsvalans populationsutveckling i Västmanland sedan 1981.

År	Antal par	minskning(%)
1981	3300	
1999	700	-79
2003	414	-87

Hällefors [1 koloni – 11 bohål]

1981 påträffades totalt nio lokaler med 580 bohål (FiV 13: 81–82). Under 2003 påträffades en koloni innehållandes 11 bohål.

Nora [Ingen koloni!]

I samband med inventeringen 1981 lokaliserades sex lokaler med 375 bohål (FiV 13: 81–82). Arten har sedan dess försvunnit som häckfågel från kommunen.

Ljusnarsberg [Ingen koloni!]

Inventeringen år 1981 gav tre kolonier med sammanlagt 390 bohål (FiV 13: 81–82). Inga kända rapporter om häckning föreligger därefter!

Lindesberg [3 kolonier – 159-164 bohål]

Lindesberg är den kommun i landskapet i vilken backsvalans populationsnedgång har kunnat följas mest noggrant. Från 750 bohål vid fjorton lokaler år 1981 till 242 bohål vid fem lokaler år 1988 till 2003 års inventeringsresultat på 165 bohål vid tre kolonier. Detta motsvarar en minskning på nära 80%! En sammanställning av inventeringsresultatet har redan publicerats i *Pandion*, 3/2003.

Arboga [Inga kolonier!]

I slutet av 1990-talet förekom arten som häckande vid Nyckelby (Rehnberg, odat.). Lokalen ligger dock i landskapet Närke. Inga rapporter om häckande backsvalor föreligger under 2003.

Skinnskatteberg [Inga kolonier!]

Senast arten rapporterades häckande (tre lokaler) i kommunen var år 1997. Under 2003 besöktes de flesta kända lokaler dock utan att några backsvalor påträffas.

Köping [Inga kolonier!]

År 1999 fanns en koloni (34 bohål) vid Malma men sedan dess tycks arten ha försvunnit från kommunen!

Kungsör [Inga kolonier!]

Inga kolonier finns rapporterade från de delar av kommunen som ligger innanför landskapsgränsen. En koloni finns dock i ett grustag i Kung Karls f.g. Södermanland.

Norberg [Inga kolonier!]

En lokal med 30 bohål rapporterades år 1981 (FiV 13: 81–82). Arten har inte rapporterats häckande i kommunen på många år.

Fagersta [1 koloni – 17 bohål]

"I Fagersta fanns under säsongen 2003 enbart en häckningsplats, den i grustaget vid Ävestbo där jag räknade ihop till 17 bohål och 10 par backsvala. Jag har svårt att konstatera om häckningarna lyckades då det var full verksamhet i grustaget. Samtidigt fick de kanske ut några ungar". (Leif Lejdelin)

Surahammar [Inga kolonier!]

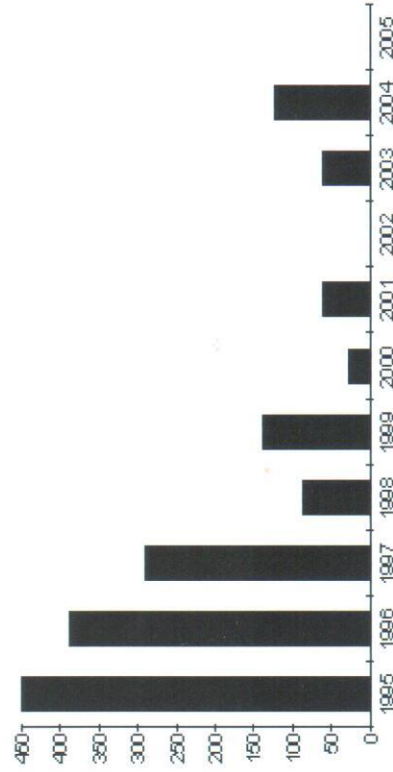
"Jag har besökt lokaler där backsvalor senast förekommit i kommunen. Nämligen vid Virsbo, Seglingsberg och Ståltorpsgröpen. Samtliga lokaler är ofjämliga för backsvalor i nuvarande skick, varför fåglar saknas där." (Sören Larsson)

Hallstahammar [Inga kolonier!]

En större koloni vid Amsta försvann år 1995 då täkten i vilken den var belägen återställdes till ursprungligt skick. Inga rapporter om häckande svalor föreligger därefter.

Sala [3 kolonier – 147 bohål]

Resultatet för 2003 blev tre kolonier med sammanlagt minst 147 bohål. Dessutom noterades en liten koloni vid Norra Heden, dock i landskapet Dalarna. Idag återfinns lejonparten av backsvalorna i grustag utmed Grällsta- och Lånstaåsarna i kommunens södra del. Grustaget vid Lånsta har länge hyest av Västmanlands största backsvalokolonier men på senare år har antalet befintliga bohål minskat i antal och år 2005 kunde inga bohål noteras vid lokalen! Denna dystra utveckling går hand i hand med utvecklingen vid många av våra andra stora kolonier.

Figur 1. Antalet utgrävda bohål vid Lånsta grustag i Kila:s:n åren 1995-2005. För år 2002 finns inga siffror tillgängliga.

Västerås [2 kolonier – 255 bohål]

Två kolonier påträffades däribland landskapets för tillfället största koloni som är belägen i Tösta grustag vid Romfartuna. År 2003 fanns här 201 bohål.

Boendemiljöer

I Västmanland är backsvalan huvudsakligen knuten till de grustäcker som är belägna i de rullstensåsar som genomkorsar landskapet. I samband med 2003 års inventering återfanns samtliga kolonier utom en i mänskligt skapade täktmiljöer. Den enda som faller utanför ramarna var den vid Hammar i Hällefors som låg i en strandbrink. I Västmanland finns dock flera äldre uppgifter som omtalar kolonier belägna i stenrösen, torvvallar samt i sågsånshögar (Arnell 1980).

Varför minskar backsvalan i antal?

Det har framförts ett flertal olika teorier i ämnet. Man har till exempel antagit att det kan beror på förändringar i övervintringsområdena. Flera är med omfattande torka i Sahelområdet har medfört en minskad tillgång på bytsdjur, vilket skulle kunna bidra till en försämrad överlevnad i området. Den huvudsakliga anledningen skall dock troligen i första hand sökas här i Sverige där alltför lämpliga grustag läggs ner och i många fall återställts till sitt ursprungliga skick, där kanter planas ut och täkten planteras igen med träd. I få fall har brinkar sparats efter nedläggningen men även dessa har en begränsad livslängd. Brinken kommer efter en tid att rasa ihop och diverse markvegetation kan då etablera sig i branten. I detta skede är lokalen ointressant för backsvalorna bland annat på grund av att bohålen då blir mer lättåtkomliga för predatorer. Branterna kan dock med mänsklig hjälp ganska snabbt göras attraktiva igen om slänten görs brantare och att den skymmande växtligheten plockas bort. Ett exempel på backsvalornas snabba återkoloniseringsförmåga illustreras under inventeringsåret av en nyupptagen täkt vid Rya i Lindesberg som genast lockade backsvalor till häckning. Totalt grävdes minst 89 bohål ut i slänten och kolonin blev den största i Lindesbergs kommun under 2003 (Malmstigen 2003)!

Som en bidragande effekt av att allt fler grustäcker läggs ner tvingas svalorna dessutom att koncentrera sig till de fåtaliga lämpliga lokaler som fortfarande återstår vilket medför att kolonierna blir mer sårbara för störningar och svalorna får heller ingen möjlighet att välja de lokaler som är bäst för tillfället utan måste hålla till godo med det få som fortfarande finns kvar även om dessa är i mycket dålig kondition och riskerar att rasa ihop.

Årets sista backsvala noterades vid Paradiset i Västerås-Barkarö den 10/9 (Markus Rehnberg, enl. Svalan).

Tack!

Ett flertal personer har bidragit med uppgifter om backsvalans förekomst i landskapet år 2003 och de tackas speciellt. Följande personer har bidragit med uppgifter om backsvalans förekomst i landskapet år 2003: Johan Andersson, Mats Andersson, Anders Carlberg, Tomas Carlsson, Sven-Olof Eriksson, Kjell-Åke Källebrink, Leif Johansson, Sören Larsson, Leif Lejdelin, Jörgen Lindberg, Jan-Erik Malmstigen, Kjell Mattsson, Tommy Oscarsson, Markus Rehnberg, Bo Ståhl och Ulla Wallin. Ytterligare ett för mig okänt antal anonyma inventerare förtjänar även de sitt rättmätigt tack!

Litteratur

- Andersson, I. 1982. Bäcksvanens förekomst i Närke och Örebro län 1981. *Fåglar i Närke* 5[1]: 4-19.
- Arnell, A. R. 1980. Bäcksvan i Västmanland: en översikt. *Fåglar i Västmanland* 11: 63-68.
- Bengtsson, K. 2004. Bäcksvan i Sverige 2003. I: Bentz, P.-G. & Wirdheim, A. (reds.) *Fågelåret 2003*. Vår fågelvärld, supplement nr. 42. Pp 53-67.
- DOF 1993. *Dalarnas fåglar*. 2:a upplagan. Avesta.
- Douhan, B. 2000. Bäcksvan i Upplands rapportområde 1999 ... och andra exempel på grustäkternas betydelse för fågelhaunan. *Fåglar i Uppland* 27: 23-36.
- Ekberg, B. & Nilsson, L. 1996. *Skånes fåglar*. Signum, Lund.
- Fryklund, I. 1980. Boinventering av bäcksvan i Uppsala län. *Fåglar i Uppland* 7: 15-27.
- del Hoyoy, J., Elliott, A. & Cristie, D. (eds.) 2004. *Handbook to the Birds of the World*. Vol. 9. Cotings to Piptits and Wagtails. Lynx Edicions, Barcelona.
- Keith, S, Urban, E. K. & Fry, C. H. 1992. *The Birds of Africa*. Vol. 4. Academic Press, London & San Diego.
- Larsson, S. 1976. Bäcksvanens förekomst i Surahammars kommun. *Naturklubben Rammäs Årsskrift* 1976: 49-51.
- Malmstigen, J.-E. 1988. Bäcksvan i Lindesbergs kommun. *Pandion* 4: 72-75.
- Malmstigen, J.-E. 2003. Bäcksvan i Lindesbergs kommun 2003. *Pandion* xxx
- Pettersson, T. 2005. *Västmanlands fåglar*. Tillgänglig på Internet: <http://hem.bredband.net/thomaspettersson/VF.htm> [Hämtad 2005-07-31]
- RC 1987. *Report on swedish bird-ringing for 1978*. Ringmärkningscentralen, Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm.
- Rehnberg, M. odat. Dramatisk minskning av antalet häckande bäcksvanor i västmanländska grustag! *Länstyrelsen i Västmanlands län*, stencil.
- SOF 2002. *Sveriges fåglar*. 3:e upplagan, Stockholm.
- Staa, R. 1993. 1000 tropikäterflynd. Vart flyger våra långdistansflyttare? *Vår fågelvärld* 52[8]: 6-15.
- Stolt, B.-O. & Fransson, Th. 2000. Svensk ringmärkning 1999. I: Bentz, P.-G. & Wirdheim, A. (reds.) *Fågelåret 1999*. Stockholm. Pp 21-26.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas*. Vår fågelvärld, supplement 31. Stockholm.
- Åkesson, S. 1986. Bäcksvanens förekomst i Uppländska grustag 1985. *Fåglar i Uppland* 13: 36-44.

Du är alltid välkommen till:

Studie
främjandet

VÄSTMANLAND

Pilgatan 8c, Box 1144
721 30 VÄSTERÅS
Tel 021-101770
Fax 021-306608
vastmanland@sfr.se
www.sfr.se/vastmanland

Appendix 1. Västmanländska lokaler där bäcksvan noterades under riksinventeringen 2003.

Nr	Kommun/Lokal	Typ	Bohål	Kommentar
<i>Nora</i>				
<i>Hällefors</i>				
1	Hammar		0	
<i>Ijusnarsberg</i>				
<i>Lindesberg</i>				
2	Ryaheden	grustäkt	89	Minst 30 bebodda den 24/6
3	Stråssa sligdammar		60	Fördelat på tre kolonier
4	Kilen, Vasselhyttan		12	10-15 bohål
5	Ölsjön, Ramsberg		0	15 bohål 2002
<i>Köping</i>				
<i>Skinnskatteberg</i>				
<i>Fagersta</i>				
6	Åvestbo, Västanfors	grustäkt	17	Minst 10 bebodda
<i>Sala</i>				
7	Långheden, Västerfärnebo	grustäkt	0	
8	Boda, Västerfärnebo	grustäkt	6	Samtliga bebodda!
9	Salböhed, Västerfärnebo	grustäkt	0	
10	Hebotorp (södra), Kila	grustäkt	80	
11	Lånsta, Kila	grustäkt	61	Fördelat på två kolonier (57+4 bohål)
12	Norra Heden, Möklinta	grustäkt	0	Dock 15 bohål på andra sidan gränsen, i Dalarna!
<i>Västerås</i>				
13	Tösta, Romfartuna	grustäkt	201	
14	Brånsta, Romfartuna	grustäkt	0	Endast 20 gamla bohål!
15	Hallsta, Romfartuna	grustäkt	54	
<i>Totalt</i>				
			3/147	
<i>Totalt i Vstm</i>			10/591	